

Novi standardi CPT-a u pogledu policijskog pritvora

*Izvod iz 12. opšteg izveštaja,
objavljen u 2002*

33. Da bi društvo normalno funkcionisalo neophodno je da policija ima ovlašćenja da privede, privremeno pritvori i ispita osumnjičene za krivična dela i druge kategorija lica. Međutim, ova ovlašćenja sama po sebi nose rizik od zastrašivanja i fizičkog zlostavljanja. Suština rada CPT-a je u iznalaženju načina da se ovaj rizik svede na apsolutni minimum bez nepotrebnog sputavanja policije u vršenju njihovih dužnosti. Ohrabrujuće pojave na polju policijskog pritvora su zabeležene u brojnim zemljama; međutim, nalazi CPT-a takođe veoma često ističu potrebu za konstantnom budnošću.

34. **Ispitivanje osumnjičenih** je stručan posao koji zahteva određenu obuku da bi se izvršio na zadovoljavajući način. Pre svega, *sam cilj takvog ispitivanja* mora biti kristalno jasan: taj cilj treba da bude pribavljanje tačnih i pouzdanih informacija radi utvrđivanja istine o pitanjima koja su pod istragom, a ne dobijanje priznanja od nekoga koga službena lica koja obavljaju ispitivanje unapred smatraju krivim. Uz odgovarajuću obuku, definisanje kodeksa ponašanja prilikom ispitivanja osumnjičenih veoma bi doprinelo da se lica koja primenjuju zakon pridržavaju gore pomenutog cilja.

35. Tokom godina CPT je razgovarao sa znatnim brojem pritvorenih osoba u različitim zemljama koji su izneli verodostojne tvrdnje da su bili fizički zlostavljani ili na drugi način zastrašivani, ili im je prećeno od strane pripadnika policije koji su nastojali da dobiju priznanje tokom ispitivanja. Samo po sebi je očigledno da krivičnopravni sistem koji se najviše oslanja na *priznanje kao dokazni materijal* stvara stimulans za službena lica koja istražuju krivično delo – a koji često pod pritiskom da pokažu rezultate – da koriste fizičku ili psihološku prisilu. U kontekstu sprečavanja mučenja i drugih oblika zlostavljanja od osnovne važnosti je da se razviju metodi istrage zločina koji omogućavaju da se smanji oslanjanje na priznanje i druge dokaze i informacije dobijene putem ispitivanja u cilju dobijanja osuđujuće presude.

36. **Elektronsko (tj. audio i/ili video) snimanje policijskih informativnih razgovora** predstavlja važnu dodatnu meru zaštite protiv zlostavljanja pritvorenika. CPT sa zadovoljstvom primećuje da se uvođenje takvih sistema razmatra u sve većem broju zemalja. Takva sredstva obezbeđuju kompletan i autentičan zapis o postupku informativnog razgovora i time u velikoj meri olakšavaju istragu o bilo kakvim tvrdnjama o zlostavljanju. Ovo je u interesu i osoba koje su zlostavljane od strane policije i pripadnika policije suočenih sa neosnovanim tvrdnjama da su primenjivali fizičko zlostavljanje ili psihološke pritiske. Elektronsko snimanje policijskih informativnih razgovora takođe smanjuje mogućnost da optuženi kasnije lažno poriču da su dali određena priznanja.

37. CPT je u više navrata i ne samo u jednoj zemlji otkrio **sobe za ispitivanje** koje su delovale zastrašujuće: na primer, prostorije kompletno ofarbane u crno i opremljene reflektorom usmerenim na mesto gde sedi osoba koja se ispituje. Za takva sredstva nema mesta u modernoj policiji.

Sobe za ispitivanje ne samo da treba da imaju odgovarajuće osvetljenje, grejanje i ventilaciju već i da su opremljene tako da svi učesnici u razgovoru imaju slične stolice po stilu i udobnosti. Ovlašćeno lice koje obavlja razgovor ne treba da ima dominantan (npr. uzdignut) ili udaljen položaj u odnosu na osumnjičenog. Uz to prostorija treba da bude okrećena u neutralne nijanse.

38. CPT se susreo u nekim zemljama sa praksom **stavljanja poveza preko očiju** osobama u policijskom pritvoru, a posebno tokom ispitivanja. CPT delegacije su dobile od pripadnika policije različita – i često kontradiktorna – objašnjenja u vezi ove prakse. Iz podataka koji su sakupljeni tokom niza godina CPT je jasno da se u mnogim, ako ne i u većini slučajeva, osobama stavlja povez preko očiju da ne bi mogla da identifikuju pripadnike policije koji ih zlostavljaju. Čak i u slučajevima kada nije došlo do fizičkog zlostavljanja, samo stavljanje poveza preko očiju osobi u pritvoru – a posebno nekome koji je pod ispitivanjem – je vrsta okrutnog ponašanja čiji efekat na osobu koja je tome izložena je često isto što i psihološko zlostavljanje. CPT preporučuje da se stavljanje poveza preko očiju osobama u policijskom pritvoru izričito zabrani.

39. Nije neuobičajno da CPT nađe **sumnjive predmete** u policijskim prostorijama kao što su drvene motke, drške od metle, palice za bejzbol, metalne šipke, komade debelog kabla, lažno oružje ili noževe. Prisutnost takvih predmeta je u više navrata pružalo potvrdu za navode koje su CPT delegacije primile da su osobe koje se nalaze u takvim ustanovama bile izložene pretnjama i/ili udarane predmetima ove vrste.

Standardna objašnjenja koja su se dobijala od pripadnika policije u vezi tih predmeta je da su oni oduzeti od osumnjičenih i da će se koristiti kao dokazni materijal. Činjenica da su ti predmeti redovno bez oznaka i često se nalaze razbacani po prostorijama (neki put i iza zavesa ili ormana) može samo izazvati skepsu u pogledu ovakvog objašnjenja. Da bi se opovrgle tvrdnje o nedoličnom postupanju pripadnika policije i radi otklanjanja potencijalnih izvora opasnosti i za osoblje i za pritvorene osobe, predmeti koji su oduzeti u cilju korišćenja kao dokaznog materijala treba da su uvek propisno označeni, zavedeni i da se čuvaju u prostoriji određenoj za tu namenu. Svi drugi predmeti gorepomenute vrste treba da se uklone iz policijskih prostorija.

40. CPT se zalagao od samog početka svojih aktivnosti za garantovanje tri prava osoba u policijskom pritvoru: **pravo na usluge advokata i lekara i pravo da se o pritvaranju obavesti srodnik ili treće lice po izboru pritvorene osobe**. Na osnovu preporuka CPT preduzeti su koraci u mnogim državama ugovornicama da se ove mere uvedu ili ojačaju, naime pravo pritvorene osobe na advokata je široko prihvaćeno u državama koje je CPT posetio; u nekoliko zemalja gde to pravo još uvek nije uvedeno postoje planovi da se to uradi.

41. Međutim, u određenom broju zemalja, postoji znatno oklevanje da se primeni preporuka CPT da se garantuje **pravo na usluge advokata** neposredno po pritvaranju. U nekim državama osobe pritvorene od strane policije stižu to pravo tek nakon određenog vremena provedenog u pritvoru; u drugima, to pravo stupa na snagu nakon što se pritvorena osoba formalno proglasi “osumnjičenom”.

CPT je u više navrata podvukao, na osnovu svog iskustva, da je period neposredno nakon lišavanja slobode upravo onaj period kada je rizik od zastrašivanja i fizičkog zlostavljanja najveći. Iz tih razloga je mogućnost da osoba odvedena u policijski pritvor ima pristup advokatu osnovna zaštita od zlostavljanja. Postojanje te mogućnosti imaće odvraćajući efekat na one koji su namerni

da zlostavljaju pritvorene osobe; štaviše, advokat je u poziciji da preduzme odgovarajući korake ukoliko je do zlostavljanja stvarno i došlo. CPT shvata da u cilju zaštite legitimnih interesa policijske istrage može izuzetno biti nužno da se na određeni vremenski period odloži pristup pritvorene osobe advokatu po njenom izboru. Međutim, ovo ne sme rezultirati time da pravo na advokata bude u potpunosti uskraćeno tokom tog perioda. U takvim slučajevima trebalo bi omogućiti pristup nekom drugom nezavisnom advokatu.

Pravo na usluge advokata mora da obuhvati pravo se da nasamo sa njim razgovara. To lice treba da, u principu, ima pravo da advokat bude prisutan prilikom bilo kog ispitivanja od strane policije. Naravno, ovo ne treba da sprečava policiju da ispita pritvorenu osobu o hitnim stvarima, čak ukoliko advokat nije prisutan (koji možda nije odmah na raspolaganju), niti da isključi zamenu advokata koji ometa propisno sprovođenje ispitivanja.

CPT je takođe naglasio da pravo na usluge advokata imaju ne samo osumnjičeni za krivična dela već svako ko je pod zakonskom obavezom da bude prisutan – i boravi – u policijskoj ustanovi, npr. kao “svedok”.

Uz to, da bi pravo na usluge advokata bilo delotvorno u praksi, treba ga obezbediti osobama koje nisu u mogućnosti da plate usluge advokata.

42. Osobe u policijskom pritvoru treba da imaju zvanično priznato pravo na **usluge lekara**. Drugim rečima, lekar treba biti pozvan bez odlaganja ukoliko osoba zahteva lekarski pregled; pripadnici policije ne treba da razmatraju da li da dopuste ili ne dopuste takve zahteve. Uz to, pravo na usluge lekara treba da podrazumeva pravo lica u pritvoru da ga pregleda, ukoliko to želi, lekar po njegovom izboru (uz bilo koji lekarski pregled koji izvrši lekar pozvan od strane policije).

Svi lekarski pregledi osoba u policijskom pritvoru moraju se obavljati tako da pripadnici policije ne mogu da čuju i, osim ukoliko to lekar koji vrši pregled ne zatraži drugačije u dotičnom slučaju, izvan vidokruga tih policajaca.

Takođe je važno da osobe koju su oslobođene iz policijskog pritvora, a da nisu bile izvedene pred sudiju, imaju pravo da direktno traže lekarski pregled/potvrdu od priznatog lekara sudske medicine.

43. **Pravo** pritvorene osobe **da se činjenica o njegovom pritvaranju saopšti trećem licu** treba u principu da bude garantovano od samog početka policijskog pritvora. CPT naravno prihvata da uživanje ovog prava može biti ograničeno određenim izuzecima, radi zaštite legitimnih interesa policijske istrage. Međutim, takvi izuzeci treba da su jasno definisani i strogo vremenski ograničeni i da njihova primena mora biti praćena određenim merama zaštite (npr. svako kašnjenje sa obaveštenjem o pritvaranju treba pismeno evidentirati sa razlozima za to kašnjenje, kao i potrebu da izuzetak odobri viši rukovodilac u policiji koji nije povezan sa slučajem ili tužilac).

44. Slaba je korist od prava koja imaju osobe lišene slobode ukoliko nisu upoznate sa postojanjem tih prava. Dakle, neophodno je da osobe odvedene u policijski pritvor budu **izričito upoznate sa svojim pravima**, bez odlaganja i na jeziku koji razumeju. Da bi se obezbedilo da ovo bude i urađeno, treba uvesti praksu da se licima zadržanim od strane policije odmah po pritvaranju dâ formular u kome se navode ova prava. Uz to, od tih osoba treba tražiti da potpišu izjavu kojom potvrđuju da su upoznata sa svojim pravima.

45. CPT je u nekoliko navrata podvukao **ulogu sudova i tužilaštva** u odnosu na borbu protiv zlostavljanja od strane policije.

Na primer, sva lica pritvorena od strane policije a koja se nameravaju uputiti u zatvor, treba da budu fizički izvedena pred sudiju koji o tome donosi odluku; još uvek ima zemalja gde je CPT vršio posete koje se ovoga ne pridržavaju. Izvođenje osobe pred sudiju predstavlja pravu mogućnost da osumnjičeni za krivično delo za koje je zlostavljan izjavi žalbu. Uz to, čak i nedostatku izričite žalbe sudija može preduzeti na vreme mere ukoliko postoje druge indicije o zlostavljanju (npr. vidne povrede; opšti izgled ili držanje osobe).

Sudija, naravno, mora preduzeti odgovarajuće korake kada postoje indicije da je došlo do zlostavljanja od strane policije. S tim u vezi, uvek kada osumnjičeni za krivično delo koji je izveden pred sudiju nakon policijskog pritvora iznosi tvrdnje o zlostavljanju, sudija treba takve navode da pismeno evidentira, naredi da se odmah izvrši lekarski pregled i preduzme mere da obezbedi da se tvrdnje propisno ispitaju. Takav pristup treba primeniti bez obzira da li osoba ima ili nema vidljive spoljne povrede. Štaviše, čak i u nedostatku izričitih tvrdnji o zlostavljanju, sudija bi trebalo da zahteva pregled od strane veštaka sudske medicine uvek kada postoji osnovana sumnja da je osoba koja je izvedena pred njega mogla biti žrtva zlostavljanja.

Pažljivo ispitivanje svih pritužbi od strane sudskih i drugih relevantnih vlasti o zlostavljanju od strane pripadnika organa koji primenjuju zakon i, kada je to primereno, izricanje odgovarajuće kazne imaće snažan odvratajući efekat. U suprotnom, ukoliko ove vlasti ne preduzmu delotvorne mere po pritužbama koje su im upućene, pripadnici organa koji primenjuju zakon koji su naklonjeni da zlostavljaju osobe koje drže u pritvoru veoma brzo će početi da veruju da to mogu da čine nekažnjeno.

46. **Dodatno ispitivanje od strane policije osoba upućenih u istražni zatvor** može povremeno biti neophodno. CPT je mišljenja da je bolje, sa stanovišta sprečavanja zlostavljanja, da se takva ispitivanja obavljaju u zatvorskom objektu gde se osoba nalazi nego u prostorijama policije. Vraćanju lica iz istražnog zatvora u policijski pritvor radi daljeg ispitivanja treba se pribeći i dopustiti samo kada je apsolutno neizbežno. Takođe, u izuzetnim slučajevima kada se osoba iz istražnog zatvora vraća u policijski pritvor, on/ona mora da ima tri prava navedena u stavu 40. do 43.

47. Policijski pritvor je (ili bi trebao da bude) kratkog trajanja. Uprkos tome, **uslovi pritvora u policijskim ćelijama** moraju zadovoljiti određene *osnovne kriterijume*.

Sve policijske ćelije treba da su čiste i razumnih dimenzija¹ u odnosu na broj osoba koje se u njih smeštaju, i da imaju odgovarajuće osvetljenje (npr. dovoljno za čitanje osim u vreme spavanja); poželjno je da ćelije imaju prirodno svetlo. Nadalje, ćelije bi trebalo da budu opremljene tako da se omogući odmor (npr. fiksirane stolice ili klupe), a osobama koje preko noći moraju ostati u pritvoru trebalo bi obezbediti čiste dušeke i ćebad. Osobe u pritvoru treba da imaju pristup normalnom sanitarnom čvoru u pristojnom stanju kao i odgovarajućim mogućnostima za pranje. Treba da imaju neometan pristup vodi za piće i da im se daje hrana u prikladno vreme, i pri tome najmanje jedan puni obrok (tj. nešto jače od sendviča) svakog dana. Osobama koje se nalaze u policijskom pritvoru duže od 24 časa treba omogućiti rekreaciju na svežem vazduhu svakog dana, do one mere do koje je to moguće.

Mnoge policijske pritvorske prostorije koje su posetile delegacije CPT-a ne ispunjavaju ove minimalne standarde. Ovo je posebno nepovoljno za osobe koje se nakon pritvora pojavljuju pred sudom; previše često se osobe izvođe pred sudiju nakon što su provele jedan ili više dana u neuslovnim i prljavim ćelijama, a da nisu imale odmor ili hranu i mogućnost da se operu.

¹ U pogledu veličine policijskih ćelija, videti takođe odeljak 43 Drugog opšteg izveštaja (CPT/Inf (92) 3).

48. Obaveza čuvanja koju policija ima u odnosu na osobe koje drži u pritvoru uključuje i odgovornost da se obezbedi njihova *sigurnost i fizički integritet*. Iz toga proizilazi da je pravilan nadzor nad pritvorskim objektima integralna komponenta obaveze čuvanja koju je preuzela policija. Moraju se preduzeti odgovarajuće mere radi obezbeđenja da osobe u policijskom pritvoru uvek budu u mogućnosti da imaju direktan kontakt sa čuvarima.

CPT delegacije su u više navrata utvrdile da se policijske ćelije nalaze predaleko od kancelarija ili radnih mesta gde se pripadnici policije uobičajno nalaze i da nisu opremljene nikakvim sredstvima (npr. sistem pozivanja) koji bi omogućavao pritvorenim osobama da privuku pažnju policajca. Pod takvim uslovima postoji veliki rizik od različitih incidenata (nasilje među pritvorenicima; pokušaji samoubistva; požari itd) na koje se ne bi pravovremeno odgovorilo.

49. CPT je takođe izrazio zabrinutost u vezi prakse uočene u pojedinim zemljama gde svako operativno odeljenje policije (za drogu, organizovani kriminal, antiterorizam) ima sopstvene pritvorske jedinice čije osoblje čine pripadnici tog odeljenja. Komitet smatra da se takav pristup treba odbaciti u korist *centralne pritvork se jedinice*, gde bi osoblje sačinjavala posebna služba pripadnika policije koji su posebno obučeni za čuvarsku službu. Ovo bi se sigurno pokazalo korisno sa stanovišta sprečavanja zlostavljanja. Nadalje, oslobađanje pojedinačnih operativnih odeljenja do čuvarskih dužnosti moglo bi se pokazati kao prednost sa aspekta upravljanja i logistike.

50. I na kraju, **inspekcija policijskih ustanova od strane nezavisnog tela** može pružiti značajan doprinos sprečavanju zlostavljanja osobe koju drži policija i da generalno pomogne u obezbeđivanju zadovoljavajućih uslova pritvora. Da bi bile zaista delotvorne, posete ovog tela trebaju da budu i redovne i nenajavljene, a to telo treba da ima ovlašćenja da razgovara sa pritvorenicima bez prisustva drugih lica. Nadalje, to telo treba da ispita sva pitanja koja se odnose na postupanje sa osobama u pritvoru: evidentiranje pritvora; informacije pružene pritvorenim osobama o njihovim pravima i stvarnom uživanju tih prava (posebno tri prava navedena u stavu 40. do 43); pridržavanje sa propisima kojima se uređuje ispitivanje osumnjičenih; i materijalni uslovu pritvora.

Nalazi gore navedenog tela treba da se dostave ne samo policiji već i drugom telu koje je nezavisno u odnosu na policiju.